

Révkomárom utcanévadásának jellemzői száz év távlatában

„Ne csak szeresd, tudd is, miért szereted szülőföldedet!”
(Kecskés László)

Révkomárom első utcanévei – írásos források alapján – a XVI. századra vezethetők vissza. Ezek a lakosok által adott elnevezések egyszerűek, többnyire az utca minőségére, jellemző tulajdonságaira utalnak (*Kis ér sor, Nagy ér sor, Tó utca, Vág utca*). A XVIII. században már több utca kapta egy-egy nevezetesebb háztulajdonos nevét (*Hajnal Ádám, Zámory*), de voltak milyenségre utaló (*Széles, Hoszszú, Büdös*), rendeltetést jelző (*Lúdpiarc, Disznópiarc, Tehénállás*) és a természetből kölcsönzött (*Rozmaring, Citrom, Páva, Fácán*) utcanévek is.

Az 1880-as években aztán a 2hosszú” vagy „rossz csengésű” utcanéveket a város vezetősége megváltoztatta, illetve névvel látta el az addig csak „köz”-nek nevezetteket.

A XIX. század utolsó éveitől már nemcsak a városhoz kötődő személyekről neveztek el utcákat, hanem a magyar történelem nagy alakjairól (később pedig az aktuális politikai rendszernek megfelelő más nemzetiségű/pártállású) politikusokról, tudósokról, közéleti személyiségekről is. Ez a jelenség egészen a '90-es évek elejéig tartott, amikor a város vezetősége visszaállította a század eleji elnevezéseket és a kétnyelvű utcanévtáblákat.

„Az utcanévrendszer, ha avatatlan kézzel fel nem forgatják, sok vonatkozásban a város rövid történetének is tekinthető” – írja Eperjessy Kálmán „Vároštörténet az utcanévekben” című munkájában. A fenti megállapítás – s ez kutatásom eredményeivel egyértelműen bizonyítható – Révkomáromot illetően is igaz. Mivel azonban a város történetét neves helytörténészeink (Szénássy Zoltán, Máczsa Mihály stb.) már sok szempontból feldolgozták, az alábbiakban nyelvészeti, onomasztikai (névtani) szempontból kívánom jellemezni a város közterületeinek elnevezéseit és azok változásait.

A címben jelzett utcanéveken kívül a *tér, út, sor, körút, köz, rakpart, park* és *sziget* utótagú elnevezéseket (pontosan 500-at) vizsgáltam szerkezeti, jelentéstani és történeti szempontból. A névanyagot az 1885-ben, 1938-ban, 1958-ban, 1970-ben, 1982-ben és 1991-ben kiadott, ma levéltárban őrzött kataszteri térképek, valamint egy 1997-ben készült részletes várostérkép szolgáltatták.

A név utótagját vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a közterületek elnevezései színesek, sokfélék.

utca	tér	sor	út	köz	rakpart	körút	park	sziget	egyéb
397	31	20	13	11	6	4	4	3	11
79%	6,2%	4%	2,6%	2,2%	1,2%	0,8%	0,8%	0,6%	2,2%

Utótagként 79%-os arányszámmal az *utca* fordul elő legtöbbször. Gyakoriságát indokolja az, hogy a belterületi földrajzi nevek között az *utca* jelentése a legáltalánosabb (vö. HAJDÚ MIHÁLY: Budapest utcanéveinek névtani vizsgálata, 9).

A fent ismertetett csoportosításnál azonban sokkal beszédesebb, tanulságosabb, ha a közterületek elnevezéseinek előtagjait vizsgáljuk. Mivel az elemzésre szánt korpusz száz év névanyagát foglalja magában, az osztályozásnál a megszokottól eltérő szempontokat is figyelembe kell vennünk.

A névstruktúra szempontjából hat csoportba sorolhatók az elnevezések:

1 tagú	2 tagú	3 tagú	4 tagú	5 tagú	6 tagú
14	369	98	17	1	1
2,8%	73,8%	19,6%	3,4%	0,2%	0,2%

A két tagból álló elnevezések a leggyakoribbak, ahogy ezt a 73,8%-os arányszám is mutatja. Keletkezésük idejét figyelembe véve elmondhatjuk, hogy a múlt században több szóból álló, ún. körülírással megnevezett belterületek is szép számmal voltak, melyek az idők során rövidültek, egyszerűsödtek.

Körülírással keletkezett utcanevek

*Öreg piarci árokhát utca,
Vágóra menő utca,
Szent András kis utcája,
Megyercsi utcai új utca,
Vágduna mellett levő utca,
Vár előtt levő utca*

*Öreg piarci sánc mellett levő utca,
Szent András háta megetti utca,
Dunasor háta megetti utca,
Vágdunára menő utca,
Sánc után levő utca,*

Utcánév-rövidülések

*Ferences barátok utcája – Barátok utcája
Kapitány Istvánné köze – Kapitányné asszony köze – Kapitány asszony utca – Kapitány utca*

*Szent András háta megetti utca – Szent András utca
Megyercsi utcai új utca – Megyercsi új utca – Új utca
Vágduna mellett levő utca – Vágduna sor – Vág menti utca
Vágdunára menő utca – Vágrév utca – Vág utca
Kálvinista mester utcája – Magyar mester utcája – Mester utca
II. Rákóczi Ferenc utca – Rákóczi Ferenc utca – Rákóczi utca
Vágduna mellett levő utca – Vágduna sor
Vágóra menő utca – Vágó utca
Vármegye utca – Megye utca*

Mivel a vizsgált elnevezések egy része a múlt században a nép ajkán született, találkozzunk benne olyan kifejezésekkel, melyek a komáromi nyelvjárás sajátosságait tükrözik (*piarc, fisős, pühegő, megetti*); illetve melyek a korabeli helyesírási szokásokat őrzik (*pinty, várallya, uti, cigán, kutyta, uttza, nefelejts (!)* = virág, térjmeg).

Az utcanevek előtagjának jelentéstani vizsgálatát a HAJDÚ MIHÁLY által megállapított (vö. Névtani Értesítő 3:22) csoportosításból kiindulva, a vizsgált korpusz anyagához igazítva végeztem. Hajdú négyféle eredetű csoportot, s azon belül további alcsoportokat különböztet meg. Ezek: **1. Személynévi eredetű, 2. Földrajzi eredetű, 3. Az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő, 4. Az embert körülvevő természeti környezetet idéző elnevezések.**

1. Személynévből alakult utcanevek

Városunkban is kedvelt névválasztási forma a hajdan élt személyekről való utcaelnevezés. A személynévi eredetű utcanevek száma: **153 (30,5%)**. Az utcák névadói között van magyar, szlovák, cseh, orosz, német és francia származású; költő, író, festőművész, zeneszerző, krónikás, uralkodó, politikus, államférfi, feltaláló, tudós stb. Jellemző, hogy a politikai helyzetnek megfelelően bizonyos személyek neve feltűnt az utcanévtáblákon, majd eltűnt onnan. Így lett a *Klapka tábornok* nevével viselő térből *NOSZF tér* majd *Štefánik tér*; a *Szent Anna* utcából *Molotov utca*; a *Nagy Mihály* utcából *Sztálin utca*; a *Domány János* térből *Vajansky, Hurban*, majd *Marx Károly tér*; a *Ferenc József rakpart*ből *Klement Gottwald rakpart*; a *br. Eötvös József utca*ből *Fučík utca*; a *Takáts Sándor utca*ből *Tito* majd *Dimitrov utca* stb. A '90-es évek elején, a rendszerváltást követően aztán az utcanévtáblákra elsősorban komáromi születésű, ill. a városhoz valamilyen módon kötődő személyek neve került. A következőkben a jelenleg érvényben lévő személynévi eredetű utcanévtáblák névadóiról következik rövid jelentés:

Alapy Gyula – neves helytörténész, a Jókai Egyesület alapító tagja, Komárom megye főlevéltárosa; ő kezdeményezte Jókai Mór szobrának felállítását, s e célból pénzgyűjtést is szervezett;

Aranyember – Jókai Mór *Aranyember* c. regényének főhőse, polgári nevén Domonkos János;

Baranyai József – több komáromi lap szerkesztője (Komáromi Újság, Komáromi Kalendárium, Barázda, Csallóközi Lapok), az ő elnökletével alakult meg a Jókai Könyvnyomda, a város történetének kutatásával is foglalkozott;

Bél Mátyás – magyar evangélikus lelkész;

Berecz Gyula – fontos szerepet töltött be a város művelődési életében, az ő nevéhez fűződik a Jókai-szobor megalkotása;

Bernolák, Anton – szlovák költő, nyelvész;

Beöthy Zsigmond – Magyarország egyik főbírája; testvérei: László – híres humanista; Zsolt – az MTA alelnöke;

Botto, Ján – szlovák költő;

(Komáromi) Kacz Endre – komáromi születésű festőművész;

Czuczor Gergely – 1829 és 1835 között a komáromi bencés gimnáziumban tanított, írásai a Komáromi Kalendáriumban jelentek meg;

Csák Máté – 1278-ban a komáromi vár s vele a város is a Csákok birtokára épült; Csák Máté nádorispán megerősítette a város kiváltságait, majd unokája – a trencsényi Csák Máté – 1307-ben újabb kiváltságlevelet adományozott a városnak;

Csapó – feltételezések szerint egy, a Csapó-dinasztiából való végvári vitéz a névadó;

Csokonai Vitéz Mihály – költő; múzsa, Vajda Julianna (Lilla) abban az utcában lakott, mely ma a költő nevét viseli;

Damjanich János – szerb származású magyar honvéd tábornok, aradi vértanú;

báró Eötvös József – regényíró, költő, politikus;

Erzsébet (sziget) – Sisi királyné, azaz Ferenc József szép felesége Komáromnál lépett először magyar földre;

Hviezdoslav, Pavol Országh – szlovák író, költő;

Husz János – cseh pap, hitújító;

Jókai Mór – Komárom szülötte, regényíró;

Király József püspök – a bencés gimnázium diákja, aki 1814-ben 62 000 forintot adományozott az iskolának, mellyel 48 szegény sorsú gyermeknek biztosított lehetőséget a tanulásra;

Klapka György – az 1848–49-es szabadságharc vezéregyénisége; a komáromi erőd várparancsnoka;

Kultsár István – komáromi születésű tanár, költő, krónikaíró; összegyűjtötte és kiadta Mikes Kelemen *Törökországi leveleit*; négyezer kötetes könyvtárát szülővárosára hagyta, ezzel alapozva meg a város első könyvtárát;

Kossuth Lajos – politikus, a függetlenségért vívott harc vezetője; az 1848–49-es szabadságharc nagy alakja;

Lehár Ferenc – Komárom szülötte, zeneszerző;

Lukáč, Emil Boleslav – szlovák költő, műfordító, publicista; nagy szeretettel fordította és népszerűsítette Petőfit, Adyt, József Attilát;

Madách Imre – drámaíró, költő;

Nagy Károly – komáromi matematikus, építész; az ő vezetésével épült a Kulturpalota (ma Duna Menti Múzeum) székhelye;

Nemcová, Božena – cseh regényíró, elbeszélő;

Péczei József – 10 évig élt a városban; ő építtette a református templomot, megszervezte a Komáromi Tudós Társaságot, megalapította a *Mindenes Gyűjtemény* c. folyóiratot;

Petőfi Sándor – nagy magyar költő, Jókai révén többször is járt a városban;

Prowazek, Stanislav – a XIX. század végén 8 évig élt Komáromban; neves mikrobiológus, a kiütéses tífusz kórokozójának felfedezője;

II. Rákóczi Ferenc – hadvezér, erdélyi fejedelem, politikai író; a nevével fémjelzett szabadságharc idején a város követeket küldött hozzá, akik segítséget kértek és kaptak is tőle;

Selye János – komáromi születésű világhírű orvos, kutató; édesapja Selye Hugó, aki megalapította az első magánszanatóriumot a tüdőbetegek részére Komáromban;

Seress Rezső – népszerű nótá- és táncdalszerző, aki élete egy részét a városban töltötte;

Staudt Mihály – festőművész;

Štefánik, Milan Rastislav – szlovák politikus;

Szinnyei József – a legnagyobb magyar bibliográfus, aki Komárom szülötte és krónikása volt;

Tajovsky, Jozef Gregor – szlovák elbeszélő, író, drámaíró, publicista;
Takáts Sándor – Komárom szülötte és legnagyobb krónikása, a Minden-es Gyűjtemény megalapítója, a Komáromi Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja, Mikszáth Kálmán közeli barátja;
Thaly Kálmán – a kuruc nóták költője; Jókai második unokatestvére, személyes érdeme, hogy amikor Rákóczi hamvait hazahozták, ő írta a Klapka-induló szövegét;
Tolsztoj, Lev – orosz regényíró, elbeszélő, drámaíró;
Tuba János – a Jókai Egyesület társelnöke, főtítkára, a Komáromi Lapok megalapítója, országgyűlési képviselő;
Urban, Milo – szlovák író, elbeszélő;
Zámory György – a város alispánja
Szent András, Szent Ferenc, Szent János, Szent Rozália

2. Földrajzi nevekből eredő utcanevek

Földrajzi (helynévi) eredetű 31 előtag, az összes utcanévnek mintegy 6,2%-a.

a) A helységnévből alakult utcanevek (14): *Gútai, Sztálingrádi, Érsekújvári, Kassai, Komáromi, Szaratovi, Megyeresi, Tapolcsáni, Handlovái, Pozsonyi, Privigyei, Nyitrai, Zólyomi, Kijevi*, melyek közül csak háromnak van kapcsolata az utcával (arra vezet); a többi mesterséges névnek kell tekinteni, hiszen nem funkciójuk a névben jelölt hely irányának, elhelyezkedésének megjelölése. Ebben az esetben azonban – a névalkotás szempontjából – helyesebb az *-i* melléknévképző nélküli alak.

b) A folyókról elnevezett utcanevek (12): *Nagy-Duna* (2), *Kis-Duna* (3), *Duna, Vág* (2), *Győri-Duna, Vág-rév, Vág-Duna* (2)

c) Nagy földrajzi területről elnevezett közterületek (3): *Burgundia, Anglia, Tolna*

d) Hegységről, hegyszorosról elnevezett utca (2): *Zobor, Dukla*; mivel sík vidékről van szó, természetes, hogy inkább a várost körülvevő folyókról neveztek el utcákat.

e) Földrajzi köznevet tartalmazó utcanév (5): *Rév, Érhát, Tó, Várallya(!), Szikla*

3. Az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő szavakból alakult utcanevek

Az utcanevek közül **71 (14,2%)** sorolható a következő alcsoportokba.

a) Népek, népcsoportok nevét mindössze 4 utca képviseli: *Cseh, Magyar, Rác, Szláv*

b) Foglalkozásra, tisztségre utal 29 utcanév, pl.: *Katona, Kalapos, Kertész, Nádor, Vártüzér, Tímár, Császár, Révész, Halász, Esztergályos, Hegesztő, Építő, Mester, Hajós, Hivatalnok, Fazekas, Molnár, Kovács, Galambász, Vadász, Élmunkás, Tűzoltó, Munkás* stb.

c) Egyéb cselekvést sugall (4): *Pühegő, Térjmeg (!), Kutyaszorító, Kötélverő*

d) Történelmi esemény nevét őrizte 5 utcánév: *NOSZF, Február 25., Május 1., Május 9., Augusztus 29.*

e) Elvont fogalmat jelöl 6 utca neve: *Ifjúság, Szakszervezet, Barátság, Béke, Szabadság, Győzelem*

f) Emberi alkotás, létesítmény adott nevet 19 utcának: *Városház, Vár, Piac, Megyeház, Vármegye, Kórház (2), Iskola (2), Híd, Fürdő, Ispotály, Vasút, Gázgyár, Állomás, Teherpálya, Temető, Öntöde, Bástya*

g) Évszakok nevét viseli 4 utca: *Tavaszi, Nyári, Őszi, Téli*

4. Az embert körülvevő természeti környezet szavaiból alakult utcanév

Az elnevezések 11,2%-a, szám szerint 56 elnevezés sorolható ide.

a) A növényvilágból 21 utca kapta a nevét:

- virágnév: *Rozmaring, Szegfű, Nefelejts (!), Rózsa, Liliom, Virág, Csipkerózsika*
- fa: *Diófa, Akác, Akácfa, Zöldfa, Jávorf, Fűzf, Nyárf, Leveles*
- gyümölcs: *Citrom, Gyümölcs, Szőlő*
- zöldség: *Káposzta*
- egyéb: *Széna, Nádas, Gomba*

b) Az állatvilágból 14 utca kapta a nevét: *Pinyty (!), Disznó, Lúd, Tehén, Bika, Kígyó, Szarka, Vörösökör, Páva, Fácán, Sólyom, Pacsirta, Fecske, Baromfi*

c) Csillagnevet 3 utca kapott: *Nap, Hold, Csillag*

d) Az utca minőségére, tulajdonságára 18 név utal: *Öreg, Új (3), Kis (3), Hosszú, Bűdös, Belső, Rövid, Széles, Szűk, Görbe, Keskeny, Középső, Szélső, Világos*

Összegzés

Révkomárom közterületeinek elnevezései, ahogy azt az előző felosztás szemléltetni próbálta, sok mindent elárulnak a városról, az ott élő emberekről, a történelmi eseményekről. Az utcanév széles skálája, változatossága a lakosok, ill. a városvezetés leleményességéről, a politikai helyzet változásairól, a természetes környezetről, a lakosok foglalkozásának sokszínűségéről árulkodnak. A lakosságra az összetartás volt jellemző, igyekeztek úgy letelepedni, hogy zárt egységet alkossanak, tehát az azonos foglalkozásúak kerüljenek egy helyre. A történelem változásai ellenére is a fontosabb utcák megtartották eredeti nevüket. Az átnevezések mindig az adott politikai helyzetet tükrözték, mígnem 1992-ben visszaállították a 30-as évek utcanéveit. A jelenlegi személynévi elnevezések névadóinak ismertetése tiszteletadás, egy helyen való feltüntetésük az ilyen jellegű kiadvány hiányát kívánja pótolni. A közterületek részletes, pontos és minden változásra kiterjedő is-

mertetése sajnos meghaladná ezen írás kereteit, ezért inkább csak a betekintés, az érdeklődés felkeltése volt a cél. Köszönettel tartozom a város már említett helytörténészeinek, valamint Szuchy M. Emilnek és Kovács Tündének a munkámhoz nyújtott segítségükért.

HÉDER ÁGNES

Zsámbék jelenkori utcaneveinek bemutatása

Pest megye északnyugati részén fekszik a Zsámbéki-medence egyik legrégebbi települése, Zsámbék. A régészeti feltárások leletei arra utalnak, hogy már mintegy ezer évvel ezelőtt is lakott hely volt. Első okleveles említése „Samboch” néven 1258-ból való, országsszerte ismert romtemploma azonban még korábbi, a tatárjárást megelőző időkből származik. Mátyás király 1467-ben mezővárosi rangot adományozott a településnek, amely később Corvin János birtoka lett. A török hódoltság idején lakóinak száma jelentősen csökkent, 1581-ben mindössze 39 lakosa volt. Buda visszafoglalását követően a falu a Zichy-nemzetség birtoka lett. A pestisjárvány után a magyar családok mellé három hullámban németeket telepítettek be, a község jellege is németté vált. 1941-ben a lakosság 80,7%-a vallotta magát németnek. 1946-ban azonban nagy részüket kitelepítették, helyükre a Felvidékről és az Alföldről magyarokat telepítettek. Az 1950-es évektől jelentős népességyarapodás indult meg, a lakosság száma az 1998-as adatok szerint 4219 fő. (Pest Megye Kézikönyve. CEBA Kiadó, 1998. 648–50) Zsámbék ma dinamikusan fejlődő nagyközség, fővároshoz közeli fekvése minden előnyével és hátrányával. A rendszerváltás gazdasági, társadalmi élénkülést hozott a település életébe. Rendszeressé vált a kapcsolattartás a Németországba kitelepített németek és az itthon maradtak között, a községben Német nemzetiségi házat alakítottak ki a vendégek fogadására, hivatalos partnerkapcsolat teremtdött Zsámbék és a németországi Wettenberg között, az évenkénti találkozók és rendezvények a hagyományok őrzését és ápolását szolgálják. A gazdasági élénkülést jelzi több üzem, vállalkozás létrejötte a község területén.

Jelen tanulmányom célja a Zsámbék belterületéhez tartozó mai utcanevek vizsgálata azoknak a változásoknak a bemutatásával, amelyek a rendszerváltást követően, illetve az azt megelőző évtizedekben történtek.

Az utcanevek HAJDÚ MIHÁLY Magyar tulajdonnevek című munkája alapján (Budapest, 1994. 62) valójában a belterületi helyneveknek egyik típusát alkotják. A belterületi helynév megnevezés egyrészt magába foglalja egy-egy város- vagy falurész elnevezését, másrészt a közterületi neveket, azaz az utcák, terek, közök stb. neveit is.

Zsámbék nagyközség belterülete az 1999-es adatok alapján 249 ha. A belterületi helynevek első típusához tartozó falurésznévből négy ismeretes: *Csillagerdő*-